

ΝΙΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
Επ Καθηγήτριας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

Ἀνάτυπο ἀπό τόν Τόμο
Πρακτικά Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδροῦ
« Ξενοφοβία καί φιλαδελφία κατά τόν Ἀπόστολο Παῦλο»
Βέροια 2008
(σσ. 241-254)

ΒΕΡΟΙΑ 2008

ΝΙΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
Επ. Καθηγήτριας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

IMMIGRANTS:
SOCIAL AND THEOLOGICAL DIMENSIONS

by
NIKI PAPAGEORGIU
Ass. Professor of the University of Thessaloniki

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

Εισαγωγικά

Αν και το φαινόμενο της μετακίνησης πληθυσμών χαρακτηρίζει πολλές ιστορικές περιόδους, η μετανάστευση ανάγεται στην εμφάνιση και τη λειτουργία της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας και συνδέεται με την καπιταλιστική ανάπτυξη. Διακρίνεται σε εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση, σε νόμιμη και παράνομη, σε θεληματική και αθέλητη και έχει πολλαπλές μορφές: μετακίνηση από τις αγροτικές περιοχές στις αστικές περιοχές, από τον ένα οικονομικό κλάδο στον άλλο, από τις φτωχές χώρες στις πλούσιες¹.

Σήμερα στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας η μετακίνηση πληθυσμών είναι εντονότερη απ' ό,τι στο παρελθόν. Η διεθνοποίηση της αγοράς και του εμπορίου αυξάνει την κινητικότητα του κεφαλαίου, καθώς και την κινητικότητα αγαθών, υπηρεσιών και ανθρώπων². Παράλληλα όμως οδηγεί στη διόγκωση της ανισότητας ανάμεσα στις οικονομικά ανεπτυγμένες και στις αναπτυσσόμενες χώρες καθώς και στην αυξανόμενη εξάρτηση των δεύτερων από τις πρώτες. Το «άνοιγμα» των συνόρων αφενός αλλά και η πίεση από τα περιβαλλοντικά και δημογραφικά προβλήματα του Τρίτου Κόσμου που συντηρούν την υπανάπτυξη ενισχύουν τη μετακίνηση πληθυσμών όχι μόνο προς τις αστικές περιοχές των αναπτυσσόμενων χωρών (στη Λατινική Αμερική, στην Αφρική, στην Ασία) αλλά και προς τις ανεπτυγμένες χώρες. Η μετακίνηση αυτή δεν γίνεται χω-

1. Γενικότερα για τη σύγχρονη μετανάστευση βλ. N.M. Green, *Οι δρόμοι της μετανάστευσης. Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, Σαββάλας, Αθήνα 2004, Λ.Μ. Μουσούρου, *Μετανάστευση και Μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και στην Ευρώπη*, Gutenberg, Αθήνα 2003.

2. Βλ. Μιχάλη Χλέτσου, «Η πολιτική οικονομία της μετανάστευσης», στο Χάρη Ναζάκη, Μιχάλη Χλέτσου (επιμ.), *Μετανάστες και Μετανάστευση. Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*, Πατάκη, Αθήνα 2001, σ. 36.

ρίς εμπόδια γιατί ενώ η διεθνοποίηση της οικονομίας «απαιτεί» τη διευκόλυνση της μετανάστευσης, η οικονομική ύφεση και η ανεργία στον ανεπτυγμένο κόσμο δημιουργούν ισχυρούς ελέγχους (βλ. Συνθήκη Σένγκεν).

Η παρούσα μεταναστευτική φάση συγκεντρώνει κάποια χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από τις προηγούμενες³. Στις προηγούμενες μεταναστευτικές φάσεις η μετακίνηση (από την Ευρώπη προς τη Λατινική και τη Βόρεια Αμερική ή από τον Ευρωπαϊκό Νότο στον Ευρωπαϊκό Βορρά μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο) ήταν οργανωμένη και ελεγχόμενη (απαιτούσε συγκεκριμένο αριθμό εργατών), στηριζόταν σε διακρατικές συμφωνίες (π.χ. συμφωνία Γερμανίας με την Ελλάδα ή την Τουρκία) και ως εκ τούτου αφορούσε ομοιογενείς εθνικά και πολιτισμικά ομάδες. Η παρούσα φάση της μετανάστευσης είναι εν πολλοίς μαζική, ανοργάνωτη και, λόγω του εντονότερου ελέγχου της μεταναστευτικής ροής, παράνομη. Η πίεση της οικονομικής δυσπραγίας και εξαθλίωσης δεν μπορεί όμως να εμποδίσει τη μετανάστευση που διεξάγεται έτσι με τρόπους παράνομους και λαθραίους. Επιπλέον, τα σύνορα της Ευρώπης –αν περιοριστούμε σ’ αυτήν– ταυτίζονται με τα σύνορα της Νότιας Ευρώπης λόγω της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και γίνονται ως εκ τούτου θαλάσσια και εκτεταμένα που είναι δύσκολο να ελεγχθούν⁴.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης, το 3% του παγκόσμιου πληθυσμού –σχεδόν 200 εκατομμύρια άνθρωποι– είναι μετανάστες. Στην Ευρώπη υπολογίζεται ότι διαβιούν 56 εκατομμύρια μετανάστες προερχόμενοι από ποικιλία χωρών και πολιτισμικών παραδόσεων⁵. Σε μερικές χώρες –μεταξύ αυτών και η Ελλάδα– το πο-

3. Η μετανάστευση διακρίνεται σε τρεις κυρίως φάσεις. Την διηπειρωτική ή υπερπόντια που πραγματοποιείται από το 19ο αι. έως τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και περιλαμβάνει την μετακίνηση των Ευρωπαίων κυρίως προς την Αμερική. Την ενδοηπειρωτική η οποία πραγματοποιείται κυρίως μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και περιλαμβάνει την μετακίνηση των ευρωπαίων των Νότιων χωρών κατά κύριο λόγο αλλά και αφρικανών και ασιατών προς τις χώρες της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης. Η τρίτη φάση που χαρακτηρίζεται και ως νέα μετανάστευση περιλαμβάνει την κίνηση των Ασιατών και Αφρικανών αλλά και ανατολικοευρωπαίων προς τη Δυτική αλλά ιδιαίτερα προς τη Νότια Ευρώπη η οποία μετατρέπεται από περιοχική εξαγωγή σε περιοχική εισαγωγή μεταναστών. Περισσότερες λεπτομέρειες για τα μεταναστευτικά ρεύματα, Βλ. Λ. Μ. Μουσούρου, *ο.π.*, σ. 25 κ. εξ.

4. Μαρίας Δεληθανάση, «Σωτήρια για τη γεωργία η ‘εισβολή’ μεταναστών», *Καθημερινή*, 16 Ιουλίου 2006, σ. 27. Βλ. Επίσης G. Simon, “Migration in Southern Europe: an overview” στο *The Future of Migration*, OECD, Paris 1987, σσ. 258-291.

σοστό των μεταναστών αγγίζει το 10% του πληθυσμού⁶.

Από οικονομική άποψη, η μετανάστευση αναγνωρίζεται πλέον ως θετικός παράγοντας που συμβάλλει στο δυτικό μοντέλο ανάπτυξης. Τόσο τα Ηνωμένα Έθνη όσο και η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζουν ότι είναι απαραίτητη η παρουσία μεταναστών για τη διατήρηση της υπάρχουσας ευημερίας⁷. Τα οικονομικά οφέλη είναι αναμφισβήτητα καθώς διαπιστώνεται όλο και πιο πολύ ότι οι μετανάστες συμβάλλουν στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν με την αύξηση του εργατικού δυναμικού, ισοσταθμίζοντας τη γήρανση του πληθυσμού, με την παραγωγικότητα της εργασίας, την αναζωογόνηση προβληματικών περιοχών, ιδίως της υπαίθρου, με την τόνωση της καταναλωτικής δύναμης και ίσως τη βελτίωση του ασφαλιστικού προβλήματος, αν και αυτά στηρίζονται πολλές φορές, στην οικονομική εκμετάλλευση του μετανάστη.

Οι κοινωνικές διαστάσεις της μετανάστευσης

Η εισροή ενός όλο και αυξανόμενου αριθμού μεταναστών είναι μια νέα αναμφισβήτητη πραγματικότητα. Οι μετανάστες εκτός από την εργατική τους δύναμη και την αγοραστική τους αξία φέρουν μαζί και το δικό τους τρόπο ζωής, τη γλώσσα τους, την κουλτούρα τους, τα ήθη και τα έθιμά τους. Η παρουσία και η συμμετοχή τους στην κοινωνία σηματοδοτεί έναν κόσμο «καινούργιο» δυναμικά μεταβαλλόμενο αλλά και αμείσημο. Η συμβίωση ανθρώπων με διαφορετικές εθνικές και πολιτισμικές καταβολές θέτει σε αμφιβολία το κλασικό έθνος-κράτος, επαναπροσδιορίζει τα φυσικά και τα συμβολικά του σύνορα, προκαλεί την ενιαία και μονο-

5. Πληροφορία από το δικτυακό τόπο <http://www.gcim.org> που ανακτήθηκε στις 15/4/08. Βλ. επίσης Stephen Castles, "Twenty-First-Century Migration as a Challenge to Sociology", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33/3 (2007), σ. 362.

6. Σύμφωνα με στοιχεία του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής που βασίζονται στην απογραφή του 2001, οι μετανάστες που διαβιούν στην Ελλάδα (νόμιμοι και παράνομοι) υπερβαίνουν το ένα εκατομμύριο, αντιστοιχούν δηλαδή στο 10% του εγχώριου πληθυσμού και το 20% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη χώρα. Βλ. τους δικτυακούς τόπους <http://www.imepo.gr> και <http://www.migrantsingreece.org>.

7. Για τις θετικές συνέπειες της παρουσίας μεταναστών στην Ελλάδα, βλ. Χάρη Ναζάκη, «Το 'οικονομικό θαύμα' οφείλεται (και) στους μετανάστες», στο Χάρης Ναζάκης, Μιχάλης Χλέτσος (επιμ.), *Μετανάστες και Μετανάστευση. Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*, ο.π., σσ. 186 κ. εξ., Μαρίας Δεληθανάση, «Οι μετανάστες μας φέρνουν ευημερία», *Καθημερινή*, 17 Δεκεμβρίου 2006.

πολιτισμική του ταυτότητα. Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες, μεταξύ αυτών και η ελληνική, όλο και λιγότερο κατανοούνται πλέον ως εθνικά και πολιτισμικά ομογενείς και ομοιογενείς και μετατρέπονται σε πλουραλιστικές και πολυπολιτισμικές⁸. Διαμορφώνεται έτσι μια νέα κοινωνική πραγματικότητα που μπορεί να αποτελέσει πηγή ανάπτυξης δεσμών αλληλεγγύης και κοινωνικότητας αλλά και να πυροδοτήσει εντάσεις, διαρρηξίες του κοινωνικού ιστού, αποκλεισμούς και παραβιάσεις δικαιωμάτων. Η πραγματικότητα αυτή, δηλαδή, μπορεί να εμπλουτίσει δημιουργικά τις κοινωνίες μας ή να τις αποσταθεροποιήσει. Με τη μετανάστευση δημιουργείται ένα νέο κοινωνικο-πολιτισμικό πεδίο, όπου μπορεί να βιωθεί η αλληλεπίδραση και ο πλουραλισμός, αλλά μπορεί να γεννηθούν επίσης φαινόμενα συγκρούσεων και βίας.

Η παρουσία των μεταναστών που συνοψίζουν στο πρόσωπό τους τις κοινωνικές κατηγορίες του «άλλου», του «ξένου», του αλλοεθνή, του αλλοδαπού και του αλλόδοξου, συνιστούν την επιτομή μιας σειράς προβλημάτων που έχουν να κάνουν με την αντιμετώπιση της ετερότητας⁹. Ο άλλος, ο ξένος, ο έτερος δεν βρίσκεται πια εκτός «συνόρων», αλλά εντός συνόρων -κοινωνικών και εθνικών-, συμμετέχει στους ίδιους κοινωνικούς χώρους με τους «δικούς» μας, τους εντόπιους, τους γηγενείς, αναπτύσσει κοινωνικά δίκτυα, αμοιβαίες δραστηριότητες και συναλλαγές μαζί τους. Μέσα από την καθημερινή συμβίωση γίνεται αναπόσπαστο μέρος της οικείας πραγματικότητας, «είναι και παραμένει ανάμεσά μας»¹⁰.

Το μείζον κοινωνικό θέμα που τίθεται επομένως είναι η διαχείριση της ετερότητας που φαίνεται να δημιουργεί σημαντικές τομές λειτουργώντας ως «απειλή» για την εθνική, φυλετική και πολιτισμική ταυτότητα και ομοιογένεια μιας κοινωνίας¹¹. Σημαντική διάσταση αυτού του θέματος αποτελεί,

8. Βλ. Νικηφόρου Διαμαντούρου «Πρόλογος» στο Μίλτος Παύλου, Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Κριτική, Αθήνα 2004, σ. 12, Δημήτρη Χριστόπουλου, «Το τέλος της εθνικής ομο(ιο)γένειας: παραδοσιακές και νέες μορφές ετερότητας στην Ελλάδα» στο Αθ. Μαρβάκης, Δ. Παρσάνογλου, Μ. Παύλου, *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σ. 57.

9. Για την έννοια της ετερότητας ή του «άλλου», όπως χρησιμοποιείται από τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, βλ. Βασιλείου Τ. Γιούλτση, *Η «άλλη» θέαση του κοινωνικού*, Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 119 κ. εξ.

10. Μίλτου Παύλου, «Οι μετανάστες 'σαν κι εμάς': όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και την Ευρώπη», στο Μίλτος Παύλου, Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, ο.π., σ. 43.

αφενός η διασφάλιση και η προστασία της ετερότητας ως αυτο-αξίας και ως πολιτισμικού πλούτου και, αφετέρου η ομαλή ένταξη στην τοπική και εθνική κοινωνία. Γύρω από αυτό το ζήτημα περιστρέφονται πολλά επιμέρους προβλήματα που σχετίζονται με θέματα κοινωνικής συνοχής, κοινωνικής συμβίωσης και κοινωνικής ειρήνης, εξετάζονται από διαφορετικές οπτικές γωνίες και αφορούν πολλούς αποδέκτες: το κράτος υποδοχής, την κοινωνία υποδοχής και τους πολίτες, καθώς και τους ίδιους τους μετανάστες.

Υποστηρίζεται ότι η εισροή μεγάλου αριθμού μεταναστών με έντονες διαφορές στη γλώσσα, στη θρησκεία, στα ήθη και τα έθιμα αποτελεί πρόβλημα για την κοινωνική συνοχή και την κοινωνική σταθερότητα της κοινωνίας υποδοχής. Εκφράζονται φόβοι ότι μπορεί να αποσταθεροποιήσει την κοινωνική δομή και να αποσυνθέσει τον κοινωνικό ιστό¹². Μπορεί να προκαλέσει απώλεια ελέγχου στα εθνικά σύνορα και διάβρωση της παραδοσιακής εθνικής κυριαρχίας. Μπορεί να δημιουργήσει αλλοίωση στη σύσταση μιας φυλετικά ομοιογενούς κοινωνίας μέσω των διαφυλετικών γάμων, ή να οδηγήσει στη διεκδίκηση κοινωνικών προνομίων και αγαθών (δημόσιες υπηρεσίες, σχολεία, νοσοκομεία) που «δικαιωματικά» ανήκουν στους γηγενείς κατοίκους. Γεγονός είναι ότι πολλές φορές μια κοινωνία αντιμετωπίζεται σαν ένας φυσικός χώρος που δεν μπορεί να χωρέσει πολλούς ανθρώπους, ιδιαίτερα τους ξένους. Είναι γνωστή η επιχειρηματολογία που ακούγεται –ας πούμε στην ελληνική περίπτωση– ότι «η χώρα δεν αντέχει άλλους μετανάστες» ή «η μετανάστευση απειλεί την ομοιογένεια και τη συνοχή των κοινωνιών μας» καθώς «δεν μπορεί μια κοινωνία να δεχθεί απεριόριστο αριθμό μεταναστών».

Βασική παράμετρο της κοινωνικής συνοχής αποτελεί η ομαλή ένταξη των μεταναστών στην κοινωνία. Ο μετανάστης που προσπαθεί να ενταχθεί στην κοινωνία υποδοχής υπόκειται σε δύο αντίρροπες τάσεις: αφενός τείνει να διατηρήσει ό,τι συνιστά τη διαφορετικότητά του (εθνική καταγωγή, θρησκεία, γλώσσα κλπ.), αφετέρου τείνει να προσλάβει ό,τι απαιτείται για να αντεπεξέλθει στα προβλήματα της καθημερινότητάς του (εκ-

11. Ηλέκτρας Πετράκου, «Η κατασκευή της μετανάστευσης στην ελληνική κοινωνία», στο Αθ. Μαρβάκης, Δ. Παρσάνογλου, Μ. Παύλου, *Μετανάστες στην Ελλάδα, ο.π.*, σ. 37

12. Θάνου Ντόκου, «Οι συνέπειες της μετανάστευσης για την περιφερειακή σταθερότητα και την ελληνική εθνική ασφάλεια», στο Χάρης Ναζάκης, Μιχάλης Χλέτσος (επιμ.), *Μετανάστες και Μετανάστευση. Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές, ο.π.*, σ. 62.

μάθηση της τοπικής γλώσσας, απόκτηση άδειας παραμονής, συχνά δε και αλλαγή ονόματος). Η επικράτηση της μιας τάσης εις βάρος της άλλης λειτουργεί αρνητικά στη σχέση του μετανάστη με την κοινωνία υποδοχής, οδηγώντας είτε στην περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό, είτε στην αφομοίωση και την ισοπέδωσή του¹³. Το ζητούμενο βέβαια είναι η διατήρηση της ταυτότητας των μεταναστών και ταυτόχρονα η ομαλή τους ένταξη στην κοινωνία υποδοχής.

Γεγονός είναι ότι η αρωγή των κρατικών αλλά και τοπικών αρχών για την ομαλή διαβίωση και ένταξη των μεταναστών είναι κρίσιμης σημασίας. Σε μια δημοκρατική διακυβέρνηση η πολιτεία προσπαθεί να εξασφαλίσει την ομαλή συμβίωση των διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων για την αποφυγή συγκρούσεων και δυσαρέσκειας, όπως και τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής. Όμως οι πολιτικές δεν είναι πάντα οι κατάλληλες, είτε είναι αποσπασματικές και οδηγούν στην αφομοίωση, είτε ανύπαρκτες και οδηγούν στον αποκλεισμό¹⁴.

Οι κυρίαρχες πολιτικές για τους μετανάστες παρουσιάζουν μια ευρεία γκάμα που στην καλύτερη περίπτωση προβλέπουν τη χρήση μέτρων που δεν περιλαμβάνουν καμία φροντίδα για την υποστήριξη της διαφορετικότητάς τους και οδηγούν στην αφομοίωση και την ισοπέδωσή τους. Στη χειρότερη περίπτωση, δεν λαμβάνουν κανένα μέτρο για τους μετανάστες και τους εγκαταλείπουν στην «γκρίζα ζώνη» της κοινωνίας, έρμια της εκμετάλλευσης, της φτώχειας και της ανεργίας που ευνοούν την περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό¹⁵.

Η ανοργάνωτη και αποσπασματική πολιτική ένταξης των μεταναστών εκτός από τη δεινή θέση των ίδιων που μπορεί να οδηγήσει σε γκετοποίηση και κοινωνικό αποκλεισμό, τροφοδοτεί φαινόμενα ξеноφοβίας και ρατσισμού¹⁶. Σε εποχές κοινωνικής ανασφάλειας και αβεβαιότητας ο «φόβος του ξένου» συνοψίζει το κοινωνικό πρόβλημα και αντιπροσωπεύει τον

13. Νίκου Γιαννόπουλου, «Ταξικότητα και πολυεθνικότητα, επιβολή και αποδοχή: Αντινομίες στη διαμόρφωση ενός νέου αντιρατσισμού», στο Χάρης Ναζάκης, Μιχάλης Χλέτσος (επιμ.), *Μετανάστες και Μετανάστευση. Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*, ο.π., σσ. 249-250.

14. Νικόλα Σεβαστάκη, «Ποια ετερότητα; Από τους φίλους του λαού στους φίλους του άλλου», στο Γιάννης Κυριακάκης, Μάρθα Μιχαηλίδου (επιμ.), *Η προσέγγιση του άλλου: Ιδεολογία, Μεθοδολογία και ερευνητική πρακτική*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006, σ. 127 κ. εξ.

15. Νίκου Γιαννόπουλου, «Ταξικότητα και πολυεθνικότητα, επιβολή και αποδοχή: Αντινομίες στη διαμόρφωση ενός νέου αντιρατσισμού», ο.π., σσ. 250 και 261-262.

16. Θάνου Ντόκου, «Οι συνέπειες της μετανάστευσης για την περιφερειακή σταθερότητα

«αποδιοπομπαίο τράγο» που θα πληρώσει για τις κοινωνικές αδυναμίες. Η κοινωνικο-οικονομική κρίση της δεκαετίας του '90, η αυξανόμενη ανεργία, αλλά και η ανερχόμενη εγκληματικότητα αποδίδονται στην παρουσία των μεταναστών και τροφοδοτούν φαινόμενα ξеноφοβίας και μισαλλοδοξίας¹⁷.

Οι κοινωνικές ομάδες που πλήττονται από την οικονομική ύφεση αποτελούν ένα ιδιαίτερα ευνοϊκό περιβάλλον για την ανάπτυξη τέτοιων αισθημάτων, οπότε οι μετανάστες γενικότερα, και οι μουσουλμάνοι μετανάστες ειδικότερα, αποτελούν τους προτιμητέους στόχους. Υπάρχει εξάλλου, σε ορισμένους κύκλους η αντίληψη ότι «στον 21^ο αι. το Ισλάμ θα βρεθεί προ των πυλών της Βιέννης ως μετανάστης ή τρομοκράτης, αν όχι ως στρατός...»¹⁸.

Επιπλέον, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της «υποχώρησης» του κυριαρχικού ρόλου του εθνικού κράτους, η παρουσία των ξένων, των μεταναστών, γύρω από τα εθνικά και κοινωνικά σύνορα ενοχλεί και εμποδίζει την εκπλήρωση των στόχων του κράτους. Ο ξένος δημιουργεί αβεβαιότητα εκεί που θα έπρεπε να κυριαρχεί η βεβαιότητα. Έτσι η επιβεβαίωση του κράτους μετατρέπεται σε «πόλεμο» εναντίον των ξένων. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι ανισότητες και οι κοινωνικές εντάσεις μετατρέπονται σε εθniko-πολιτισμικές στρατηγικές υπεράσπισης. Οι γηγενείς διεκδικούν την προάσπιση της εθνικής και πολιτισμικής τους ταυτότητας, αλλά και κοινότητας, έναντι των ξένων δίνοντας στις κοινωνικές ανισότητες εθνικές και πολιτισμικές διαστάσεις¹⁹.

Ακόμα πιο διαβρωτικό έως επικίνδυνο για τη θέση του μετανάστη είναι το φαινόμενο του ρατσισμού. Κάθε διάκριση που γίνεται ανάμεσα στο «εμείς» και οι «άλλοι», «οι διαφορετικοί», μπορεί να ονομαστεί υπό ευρεία έννοια ρατσισμός²⁰. Ίσως το σπουδαιότερο κριτήριο διάκρισης που

και την ελληνική εθνική ασφάλεια», στο Χάρης Ναξάκης, Μιχάλης Χλέτσος (επιμ), *Μετανάστες και Μετανάστευση. Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*, ο.π., σ. 62.

17. Βλ. Joshua Freilich, Graeme Newman, S. Giora Shoham, Moshe Addad, *Migration, Culture Conflict and Crime*, Ashgate Publishing Company, England/USA 2002.

18. Αναφέρεται από τον Θάνο Ντόκο, «Οι συνέπειες της μετανάστευσης για την περιφερειακή σταθερότητα και την ελληνική εθνική ασφάλεια», στο Χάρης Ναξάκης, Μιχάλης Χλέτσος (επιμ), *Μετανάστες και Μετανάστευση. Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*, ο.π., σ. 59.

19. Μίλτου Παύλου, «Οι μετανάστες 'σαν κι εμάς': όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και την Ευρώπη», στο Μίλτος Παύλου, Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, ο.π., σ. 51.

ακολουθείται σήμερα, και το βλέπουμε και στην Ελλάδα, δεν είναι η φυλή, αλλά η κουλτούρα ή η πολιτισμική ταυτότητα²¹. Ο ρατσισμός εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους, οι οποίοι μπορεί να αρχίζουν από μια απλή προσβολή ή μια εξυβριστική συμπεριφορά και να καταλήγουν, στις χειρότερες περιπτώσεις, στη σωματική επίθεση, τον εμπρησμό, ακόμη και τη δολοφονία²². Στην Ευρώπη αναβιώνει τα τελευταία χρόνια η ρατσιστική αντίδραση κατά των μεταναστών, οργανωμένη μάλιστα σε πολιτικά κόμματα με τέτοιους σκοπούς. Το πρόβλημα αυτό είναι υπαρκτό και για την Ελλάδα, αν και οι ρατσιστικές και ξενόφοβες συμπεριφορές στη χώρα μας δεν έχουν οδηγήσει σε αντι-μεταναστευτικές κινητοποιήσεις ή σε σταθεροποιημένες ρατσιστικές καταστάσεις εναντίον των μεταναστών²³.

Ακόμη πιο ευάλωτοι στον κοινωνικό αποκλεισμό και στα προβλήματα που συνδέονται μαζί του, όπως είναι η ξενοφοβία, η μισαλλοδοξία και ο ρατσισμός, είναι οι λαθρομετανάστες, ως ασθενέστερη και πιο αδύναμη κατηγορία μεταξύ των μεταναστών. Οι λαθρομετανάστες, υποκείμενα της πιο βδελυρής έκφρασης της μετανάστευσης που είναι η εμπορία ανθρώπων, βιώνουν καταστάσεις απόλυτης ένδειας, εκμετάλλευσης και εξαθλίωσης. Αρκεί να θυμηθούμε τις εικόνες που προβάλλουν τα ΜΜΕ²⁴. Το καθεστώς παρανομίας στο οποίο ευρίσκονται δεν τους επιτρέπει την ελάχιστη κοινωνική αναγνώριση, ενώ τους οδηγεί στην περιθωριοποίηση και στην απομόνωση, δεν επιτρέπει την άσκηση των στοιχειωδών θεμελιωδών δικαιωμάτων τους, τους εκθέτει σε κάθε είδους εκβιασμό από κυκλώματα προστασίας και διακίνησης αλλοδαπών ή και από εκμεταλλευτές εργοδότες.

Ακόμη πιο ευάλωτοι, φυσικά, είναι οι αδύναμοι των αδυνάμων μεταξύ αυτών, όπως οι γυναίκες και τα παιδιά. Είναι μια κατηγορία που αντιμετωπίζει ποιο επώδυνα ακόμη τις συνέπειες του παράνομου δικτύου με-

20. Για την έννοια και το περιεχόμενο του όρου ρατσισμός, βλ. Ζήση Παπαδημητρίου, *Ο Ευρωπαϊκός ρατσισμός. Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος, Ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική μελέτη*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σσ. 41-52.

21. Μιχάλη Σταθόπουλου, «Ο ρόλος των μη κυβερνητικών οργανώσεων στην Ελλάδα», στο Διεθνές Συνέδριο, *Μετανάστες, Ρατσισμός και Ξενοφοβία. Ελληνικές και Ευρωπαϊκές εμπειρίες διακρίσεων*, Σάκκουλα Αθήνα 1998, σ. 195.

22. Βλάση Σφυρόερα, «Ο ρατσισμός 'ταξιδεύει' σε όλη την Ευρώπη», *ο.π.*, σ. 29.

23. Πέτρου Σφηκάκη, «Μια ασπίδα κατά του ρατσισμού», *ο.π.*, σσ. 15-16.

24. Βλ. ενδεικτικά, Μαρινίκης Αλεβιζοπούλου, «Τα 'παιδιά' από την Πάτρα», ΒΗΜΑαγαζίνο, 3 Φεβρουαρίου 2008, σσ. 48-55.

τανάστευσης, που είναι η διακίνηση και η εμπορία ανθρώπων για λόγους οικονομικής και σεξουαλικής εκμετάλλευσης²⁵.

Η νομιμοποίηση των παράνομων μεταναστών αποτελεί μια ασπίδα προστασίας απέναντι σε ρατσιστικές ή ξενόφοβες συμπεριφορές εις βάρος τους, ενώ η προοδευτική και αρμονική ένταξη των μεταναστών γενικότερα στην κοινωνική ζωή της χώρας υποδοχής με την εξασφάλιση απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας και ιδιαίτερα εκπαίδευσης, καθώς η παιδεία μπορεί να παίξει θεμελιώδη ρόλο στην ένταξη των μεταναστών, θα συμβάλλει στην διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής ειρήνης.

Ασύνειδα φαίνεται ότι οι μετανάστες ενσαρκώνουν ένα σύγχρονο κίνημα, που μόνο με την παρουσία του προβάλλει το «κοινωνικό ζήτημα» σε ένα «παγκοσμιοποιημένο κόσμο». Θέτει σε όλους εμάς εκ νέου το ζήτημα της κοινωνικής δικαιοσύνης κάτω από τις νέες κοινωνικές συνθήκες που αλλάζουν διαρκώς τις τελευταίες δεκαετίες²⁶.

Θεολογικές διαστάσεις της μετανάστευσης

Η διαχείριση της ετερότητας συναντά επίσης τη θεολογική οπτική γωνία και το κομβικό ζήτημα της προσέγγισης των μεταναστών με όρους και προϋποθέσεις θεολογικές παραμένει ενεργό²⁷. Μια θεολογία της ετερότητας αναλύεται σε μια θεολογία της πρόσληψης και της ενσωμάτωσης. Η θεολογία αυτή «στηρίζει» και νοηματοδοτεί την αποδοχή των μεταναστών οι οποίοι συνοψίζουν στο πρόσωπό τους τις κατηγορίες του ξένου, του διαφορετικού, του περιθωριακού ακόμη και του παραβατικού και τη

25. Περισσότερα για το φαινόμενο αυτό στην Ελλάδα βλ. G. Lazaridis, "Trafficking and Prostitution: The Growing Exploitation of Migrant Women in Greece", *European Journal of Women's Studies* 8 (2001), σσ. 67-102. Για την παράνομη διακίνηση και εμπορία παιδιών βλ. S. Luiz de Moura, "The Social Construction of Street Children: Configuration and Implications", *British Journal of Social Work* 32 (2002), σσ.353-367, όπου και εκτενής βιβλιογραφία.

26. Αθανασίου Μαρβάκη, «Κοινωνική ένταξη ή κοινωνικό apartheid», στο Μίλτος Παύλου, Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, ο.π., σ. 114.

27. Η θεολογική προβληματική για την κατανόηση και αποδοχή της ετερότητας αναπτύσσεται τα τελευταία χρόνια. Βλ. ενδεικτικά, Θανάση Παπαθανασίου, *Ο Θεός μου ο αλλοδαπός. Κείμενα για μιαν αλήθεια του «δρόμου»*, Ακρίτας, Αθήνα 2004, π. Βασιλείου Θερμού, *Οι δικοί μου οι ξένοι*, Εν πλω, Αθήνα 2005, Βασιλείου Τ. Γιούλτση, *Η «άλλη» θέαση του κοινωνικού*, Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2005, Λάμπρου Καμπερίδη, *Δος μοι τούτον τον ξένον*, Ίνδικτος, Αθήνα 2006.

συνύπαρξη μαζί τους. Η θεολογία αυτή δεν μπορεί παρά να έχει ως βάση την αγάπη η οποία δεν γνωρίζει σύνορα φυλής, έθνους, θρησκείας. Η διακήρυξη περί ενσωμάτωσης στον Απόστολο Παύλο, ο οποίος εμπερικλείει τους πάντες «εν Χριστώ» βρίσκει την εφαρμογή της και σε αυτήν εδώ την περίπτωση.

Το γνωστό ερώτημα «τις εστίμ μου ο πλησίον» (Λουκ. 10, 25-37) τίθεται με ιδιαίτερη ενάργεια στην εποχή μας²⁸. Πολλές φορές θεωρούμε ότι συνέβη κάποτε στην Ιουδαία, αφορά τους άλλους, τους Σαμαρείτες, και παραμένουμε πρόθυμοι ακροατές του ευαγγελικού λόγου της Κυριακής. Αντίθετα, στην πράξη, όταν ο ξένος είναι κοντά μας, ενεργοποιούνται διάφορα αντανάκλαστικά, κάθε άλλο παρά εκκλησιαστικά, και προβάλλονται ανασφάλειες και φοβίες κάθε είδους: φοβίες για την απώλεια της εθνικής και της πολιτισμικής μας ταυτότητας, φοβίες για την απώλεια της καθαρότητας του αίματος, του έθνους, ή του γένους. Η χριστιανική - εκκλησιαστική μας ταυτότητα επικαλύπτεται από την εθνική, τη γλωσσική, την πολιτισμική. Δεν λειτουργούμε ως εκκλησιαστικό αλλά ως εθνικό σώμα.

Όμως ο Χριστός με την παραβολή αυτή του Καλού Σαμαρείτη «κτυπάει» τη ξενοφοβία των Ιουδαίων και κάθε μελλοντική ξενοφοβία, αφού απροσδόκητα ο συμπαραστάτης δεν είναι ο όμοιος, αλλά ο πολιτισμικά και θρησκευτικά διαφορετικός²⁹. Είναι μια προβολή στο μέλλον αφού η κατάσταση φοβίας, ανασφάλειας και αβεβαιότητας που εκτρέφεται από την πολυπολιτισμική ατμόσφαιρα της ύστερης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας φαίνεται να «επαναλαμβάνεται» και στην εποχή μας. Αν οι σημερινοί μετανάστες παίρνουν τη μορφή του ξένου που συναντά ο Καλός Σαμαρείτης, νομίζω ότι δεν έχουμε και πολλές επιλογές για τον τρόπο προσέγγισής τους.

Εξάλλου ο ίδιος ο Χριστός προσλαμβάνει την εικόνα του ξένου για να κάνει οικεία και αποδεκτή την παρουσία του στον κόσμο. Στο γνωστό

28. Για μια βιβλική προσέγγιση του ξένου ως πλησίον, βλ. Ιωάννη Καραβιδόπουλου, «Ο πλησίον στην Αγία Γραφή και σε άλλα ιερά κείμενα των θρησκειών» στο συλλογικό τιμητικό τόμο για τον Ομότιμο Καθηγητή Βασίλειο Τ. Γιούλτσι, *Σπουδή στην κατακόρυφη και οριζόντια κοινωνικότητα*, Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 133-146, Για την παραβολή του Καλού Σαμαρείτη ως υπόδειγμα διακονίας, βλ. Χ. Ν. Τσιρώνη, *Παγκοσμιοποίηση και Τοπικές Κοινότητες. Συμβολή στην Κοινωνική Ηθική και το Κοινοτικό Έργο*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 223 κ. εξ.

29. π. Βασιλείου Θερμού, *Οι δικοί μου οι ξένοι*, ο.π., σ. 161.

τροπάριο που σπάνια πια ψάλλεται τη Μεγάλη Παρασκευή, ο υμνογράφος βάζει τον Ιωσήφ από την Αριμαθαία να ζητά το σώμα του Χριστού από τον Πιλάτο με την επαναλαμβανόμενη φράση «δος μοι τούτον τον ξένον». Στο τροπάριο αυτό ο Χριστός ταυτίζεται με κάθε ξένο, με κάθε κατάσταση ξενιτείας, προσφυγιάς, εξαθλίωσης, α-πορίας, «παροικίας και παρεπιδημίας»³⁰.

«Δός μοι τοῦτον τόν ξένον
ὅστις οἶδε ξενίζειν τούς πτωχούς καί τούς ξένους»

«Δός μοι τοῦτον τόν ξένον
ὅς ὡς ξένος οὐκ ἔχει τήν κεφαλὴν ποῦ κλίνῃ».

Η θεολογική προσέγγιση της μετανάστευσης αποτελεί εν τέλει αναμέτρηση με τον ευαγγελικό λόγο που προσλαμβάνει και ενσωματώνει και δεν αποκλείει. Ο ευαγγελικός λόγος για τον πλησίον παραμένει επίκαιρος όσο ποτέ άλλοτε. Αρκεί να τον επαναδιατυπώσουμε και να τον επαναπροσλάβουμε απαλλαγμένοι από τις εθνικές και κοινωνικές μας βεβαιότητες, την ασφάλεια της εθνικής μας κληρονομιάς, την αντάρχεια του πολιτισμού μας.

Η μετανάστευση ως πρόκληση

Το «άνοιγμα των συνόρων» έφερε τους ξένους στο σπίτι μας, στη γειτονιά μας, στην πόλη μας, Οι ξένοι πια ζουν ανάμεσα μας, «θέτουν σε αμφιβολία» τα εσωτερικά και εξωτερικά μας σύνορα, δοκιμάζουν τις προσωπικές, εθνικές και πολιτισμικές αλλά κυρίως τις εκκλησιαστικές αντοχές μας. Γι' αυτό μόνο ως πρόκληση μπορούμε να τη δούμε και όχι ως πρόβλημα. Η μετανάστευση ως θεολογική και κοινωνική πρόκληση είναι η αναμέτρηση με τον ίδιο μας τον εαυτό και θέτει σε δοκιμασία τα όρια αποδοχής των άλλων.

30. Εκτενή ανάλυση του ύμνου κάνει ο π. Βασίλειος Θερμός στο μνημονευθέν έργο, σσ. 170-173.

SUMMARY

Migration is a complicated phenomenon with various economic, demographic, social, political, cultural and religious dimensions. It concerns the change in the way of living of migrants and their families and it influences their behavior as well as the relationships with the new and old groups to which they belong or used to belong. It also influences the economy, society and culture of both the host and country of origin. For all these reasons it is an undoubtedly multifaceted issue that poses a variety of questions.

This presentation examines the social and theological dimensions of migration. The movement of the usually socio-financially weaker populations, within or outside the country borders, is a phenomenon that affords various social dimensions, which may be studied both from the point of view of the host as well as the society of origin and from the point of view of the migrants themselves. Especially the contemporary, usually uncontrollable and massive migration creates many problems regarding social integration causing anxiety about the national and racial homogeneity and social bonds. It may also cause phenomena of racism and xenophobia, whereas at the same time it deprives the developing countries of the most dynamic element of their societies.

As far as the theological dimensions are concerned, those can be summarized in the approach of the migrant, a person who identifies with diversity, on the basis of re-appropriation of evangelical discourse (and praxis) which accepts and incorporates the other without any exclusions. Migration as a phenomenon re-determines the classical evangelical question "who is my neighbor" questioning the limits and tolerance of the ecclesiastical body.